

Spadek poczucia podmiotowości obywatelskiej

Znak jakości przyznany CBOS przez
Organizację Firm Badania Opinii i Rynku na rok 2022

Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej
ul. Świętojerska 5/7, 00-236 Warszawa
e-mail: sekretariat@cbos.pl; info@cbos.pl
<http://www.cbos.pl>
(48 22) 629 35 69

W lutym¹, po dziesięciomiesięcznej przerwie, ponownie zapytaliśmy Polaków o to, czy mają poczucie wpływu na bieg spraw publicznych. Interesowało nas, czy obywatele mają jakieś poczucie sprawstwa i dostrzegają możliwości wpływania na władze zarówno w skali kraju, jak i na poziomie lokalnym – w bliskim otoczeniu respondentów, czyli ich mieście czy gminie. Badanie było przeprowadzone przed atakiem Rosji na Ukrainę.

POCZUCIE WPŁYWU NA SPRAWY KRAJU

Zdecydowana większość Polaków – blisko trzy czwarte ankietowanych (71%) – uważa, że zwykli ludzie nie mają wpływu na bieg spraw w kraju, a tylko jedna czwarta jest zdania, iż obywatele tacy jak oni mają realny wpływ na to, co dzieje się w wymiarze ogólnokrajowym (26%). To najgorszy wynik od 2015 roku.

W początkach demokratycznych przemian i transformacji ustrojowej poczucie wpływu na sprawy kraju miał mniej niż co dziesiąty Polak. Potem poczucie obywatelskiego sprawstwa w tej sferze zwiększało się dość systematycznie – od początku lat 90. do roku 2008 wzrosło do poziomu ponad jednej czwartej wskazań. W kolejnych pomiarach z lat 2009–2015 wahało się średnio na wyższym poziomie niż w latach 90. – deklarowało je od jednej piątej (lipiec 2013) do przeszło jednej trzeciej badanych (wrzesień 2010). W okresie rządów PiS, między kwietniem 2015 a styczniem 2016 roku, ocena możliwości wpływu zwykłych ludzi na sprawy kraju raptownie zwiększyła się do

¹ Badanie „Aktualne problemy i wydarzenia” (382) przeprowadzono w ramach procedury mixed-mode na reprezentatywnej imiennej próbie pełnoletnich mieszkańców Polski, wylosowanej z rejestru PESEL.

Każdy respondent wybierał samodzielnie jedną z metod:

- wywiad bezpośredni z udziałem ankietera (metoda CAPI),
- wywiad telefoniczny po skontaktowaniu się z ankieterem CBOS (CATI) – dane kontaktowe respondent otrzymywał w liście zapowiednim od CBOS,
- samodzielne wypełnienie ankiety internetowej, do której dostęp był możliwy na podstawie loginu i hasła przekazanego respondentowi w liście zapowiednim od CBOS.

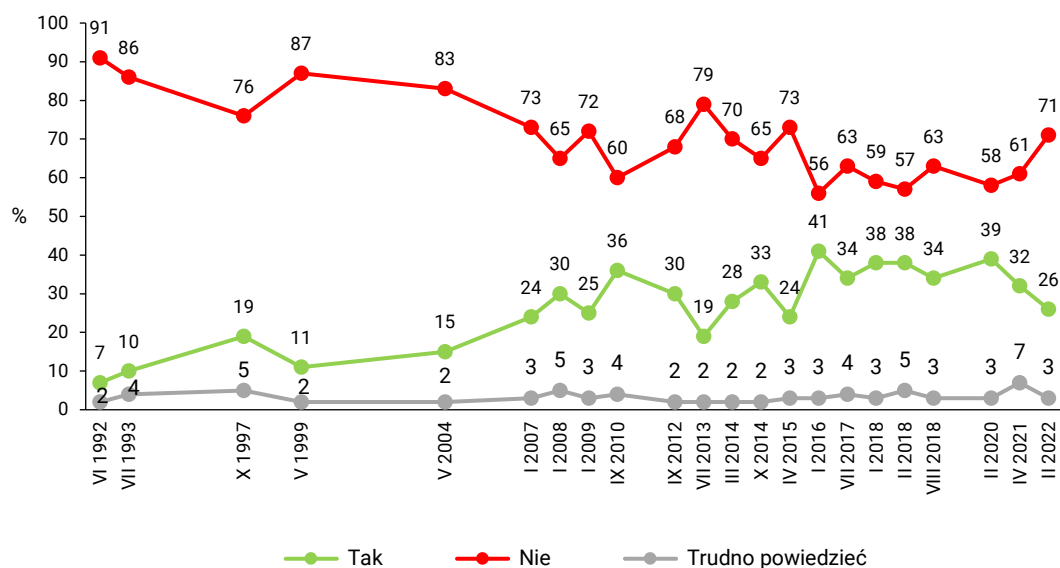
We wszystkich trzech przypadkach ankieta miała taki sam zestaw pytań oraz strukturę. Badanie zrealizowano w dniach od 31 stycznia do 10 lutego 2022 roku na próbie liczącej 1065 osób (w tym: 52,7% metodą CAPI, 30,3% – CATI i 17,0% – CAWI). Badanie zostało zrealizowane przed inwazją Rosji na Ukrainę.

CBOS realizuje badania statutowe w ramach opisanej wyżej procedury od maja 2020 roku, w każdym przypadku podając proporcję wywiadów bezpośrednich, telefonicznych i internetowych.

nienotowanego wcześniej poziomu ponad dwóch piątych (41%). Do kwietnia 2021 roku odsetek osób mających poczucie wpływu na bieg spraw publicznych w kraju utrzymywał się na zbliżonym poziomie, wahając się od jednej trzeciej do dwóch piątych wskazań. Jednak już w poprzednim pomiarze, w kwietniu 2021 roku dał się zauważyć wyraźny spadek pozytywnych deklaracji, któremu towarzyszył słabszy wzrost ocen negatywnych. Obecnie obserwujemy pogłębienie się tego trendu – odsetek osób mających poczucie wpływu na sprawy kraju obniżył się w porównaniu z wynikiem z kwietnia 2021 roku o 6 punktów procentowych, a więc w podobnym stopniu co w poprzednim okresie. Jednocześnie gwałtownie, aż o 10 punktów procentowych, wzrosła liczba deklaracji braku poczucia podmiotowości obywatelskiej na poziomie krajowym.

CBOS

RYS. 1. Czy, Pana(i) zdaniem, ludzie tacy jak Pan(i) mają wpływ na sprawy kraju?

O możliwości wpływu obywateli na sprawy kraju najczęściej są przekonani ludzie młodzi, między 18 a 24 rokiem życia, ponad dwie piąte spośród nich podziela taką opinię (41%). Relatywnie częściej poczucie podmiotowości towarzyszy respondentom kilka razy w tygodniu uczestniczącym w praktykach religijnych (37%), osobom o prawicowych poglądach politycznych (35%), a także pozytywnie oceniającym swoje warunki materialne (33%). Wśród grup społeczno-zawodowych w możliwości obywatelskiego sprawstwa na poziomie kraju najsilniej wierzą rolnicy (45%), uczniowie i studenci (38%), a także pracownicy administracyjno-biurowi (33%).

Natomiast stosunkowo najbardziej bezradni jako obywatele czują się respondenci negatywnie oceniający warunki materialne swojego życia (85%), dzielający lewicowe poglądy polityczne (78%), a także nieumiejący ich określić (76%), a jeśli chodzi o wiek – osoby najstarsze, powyżej 64 roku życia (76%). W grupach społeczno-zawodowych o braku możliwości wpływu na sprawy kraju częściej niż inni przekonani są renciści (79%), emeryci (76%) oraz pracownicy usług (77%).

Wśród elektoratów partii politycznych o poczuciu braku wpływu na tę sferę najczęściej mówią zwolennicy głównych partii opozycyjnych – Polski 2050 Szymona Hołowni (78%) oraz Koalicji Obywatelskiej i Konfederacji (po 73%). Relatywnie silniej wierzą w sprawczą siłę zwykłych obywateli i możliwości ich wpływania na sprawy kraju zwolennicy PiS (43%) i Lewicy (40%), jednak i tak są w mniejszości – ponad połowa wyborców tych partii uważa, że zwykli ludzie nie mają wpływu na bieg spraw na poziomie krajowym.

TABELA 1

Na kandydata którego komitetu wyborczego głosował(a)by Pan(i) w wyborach do Sejmu?	Czy, Pana(i) zdaniem, ludzie tacy jak Pan(i) mają wpływ na sprawy kraju?		
	Tak	Nie	Trudno powiedzieć
	w procentach		
Prawo i Sprawiedliwość (wraz z Solidarną Polską i Porozumieniem)	43	53	4
Lewica*	40	59	0
Konfederacja Wolność i Niepodległość	27	73	0
Koalicja Obywatelska	25	73	2
Polska 2050 Szymona Hołowni	22	78	0

* Deklaracje wyborców tej partii należy interpretować z ostrożnością ze względu na niewielką ich liczebność w próbie. W zestawieniu pominięto potencjalne elektoraty PSL-Koalicji Polskiej ze względu na zbyt małą liczbę badanych deklarujących poparcie dla tego ugrupowania

WPLYW NA SPRAWY MIASTA, GMINY

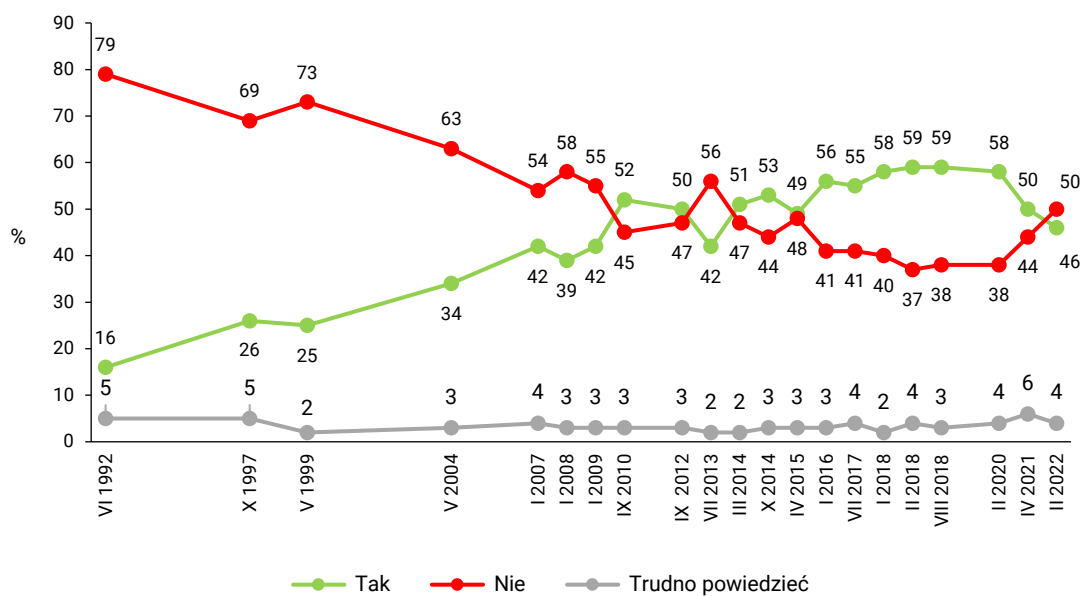
Od lat Polacy częściej są przekonani o możliwości wpływania na to, co dzieje się w ich najbliższym otoczeniu, niż na to, co dzieje się w kraju. Również obecnie większemu odsetkowi respondentów towarzyszy poczucie obywatelskiego sprawstwa na poziomie lokalnym (46%) niż ogólnokrajowym (26%). Jednak w tym roku, po raz pierwszy od 2013 roku, również na poziomie lokalnym poczucie podmiotowości obywatelskiej okazało się niższe niż poczucie bezradności. Obecnie połowa badanych (50%) twierdzi, że nie ma wpływu na bieg spraw w ich mieście czy gminie.

Sukcesywny wzrost poczucia podmiotowości obywatelskiej w wymiarze lokalnym obserwowaliśmy od początku lat 90. Działalność wybieranych w wolnych wyborach samorządów sprawiała, że przez prawie dwie dekady dominujące w tym wymiarze poczucie braku sprawczości systematycznie się obniżało, natomiast rosło poczucie podmiotowości. Od 2012 do 2016 roku obie opinie pozostawały mniej więcej w równowadze, osiągając zbliżone lub niewiele różniące się wyniki, górę brała raz jedna, raz druga opinia. Dopiero wzrost poczucia podmiotowości obywatelskiej na poziomie lokalnym odnotowany w styczniu 2016 roku okazał się trwały i od tamtej pory przekonanie o realnym wpływie obywateli na sprawy lokalne wyraźnie przeważało nad poczuciem niemożności i bezradności – przy czym przewaga opinii pozytywnych nad negatywnymi do 2020 roku wahała się od 14 do aż 22 punktów procentowych. Jednakże od lutego 2020 roku w ocenach badanych widać regres. Już w kwietniu 2021 roku w porównaniu z poprzednim pomiarem przekonanie o możliwości sprawstwa na poziomie lokalnym obniżyło się o 8 punktów procentowych, zaś poczucie braku wpływu wzrosło o 6 punktów.

Obecnie w porównaniu z tym pomiarem poczucie podmiotowości obywatelskiej na poziomie lokalnym obniżyło się o dalsze 4 punkty procentowe, a jednocześnie o 6 punktów wzrosło poczucie braku wpływu na to, co dzieje się w sferze lokalnej.

CBOS

RYS. 2. Czy, Pana(i) zdaniem, ludzie tacy jak Pan(i) mają wpływ na sprawy swojego miasta, gminy?

Większe poczucie wpływu na sprawy swojego miasta czy gminy mają mieszkańcy największych aglomeracji (liczących co najmniej 500 000 mieszkańców – 51%), a także mieszkańcy wsi (48%), niż osoby mieszkające w mniejszych miastach, a zwłaszcza tych najmniejszych, poniżej 20 000 mieszkańców (40%). To inny układ ocen niż w poprzednim badaniu, kiedy optymizm respondentów był tym większy, im większa była zamieszkiwana przez nich miejscowość.

TABELA 2

Wielkość miejscowości	Czy, Pana(i) zdaniem, ludzie tacy jak Pan(i) mają wpływ na sprawy swojego miasta, gminy?		
	Tak	Nie	Trudno powiedzieć
	w procentach		
Wieś	48	49	3
Miasto do 19 999	40	53	7
20 000 – 99 999	43	52	5
100 000 – 499 999	43	51	5
500 000 i więcej mieszk.	51	43	6

Poczucie podmiotowości w wymiarze lokalnym jest wprost proporcjonalne do poziomu wykształcenia. Wśród osób z wykształceniem podstawowym i gimnazjalnym ma je zaledwie jedna trzecia (33%), a z wykształceniem wyższym – ponad trzy piąte badanych (61%).

TABELA 3

Wykształcenie	Czy, Pana(i) zdaniem, ludzie tacy jak Pan(i) mają wpływ na sprawy swojego miasta, gminy?		
	Tak	Nie	Trudno powiedzieć
	w procentach		
Podstawowe lub gimnazjalne	33	60	7
Zasadnicze zawodowe	39	57	5
Średnie	45	51	4
Wyższe	61	35	4

Podobnie jak w przypadku poziomu ogólnokrajowego wyraźnie częściej poczucie sprawstwa w wymiarze lokalnym towarzyszy najmłodszym respondentom, od 18 do 24 roku życia (63%), zaś najmniejsze jest wśród najstarszych, powyżej 64 roku życia (39%). Także pytanie o wpływ na sprawy lokalne ma – jak się zdaje – swój wymiar „nastrojowy”, to znaczy odpowiedzi w dużym stopniu zależą od ogólnego samopoczucia psychicznego, a nie są odzwierciedlaniem wyłącznie oceny możliwości wpływu. Tak jak w wymiarze krajowym, również na poziomie lokalnym opinia jest tym lepsza, im korzystniejsza jest ocena własnych warunków materialnych, a także – tym razem inaczej niż na poziomie krajowym – wyższe deklarowane dochody. Wśród osób dobrze oceniających warunki materialne swojego życia ponad połowa (52%) czuje, że ma wpływ na sprawy lokalne, a wśród oceniających negatywnie swoją pozycję materialną zaledwie jedna trzecia (34%). Także na poziomie lokalnym nieco większymi optymistami są osoby co najmniej raz w tygodniu uczestniczące w praktykach religijnych, natomiast poczucie bezradności częściej towarzyszy respondentom w ogóle nieuczestniczącym lub uczestniczącym w nich tylko sporadycznie.

Co interesujące, deklarowane poglądy polityczne nie różnicują już tak wyraźnie ocen, jak w przypadku możliwości wpływania na sprawy kraju. Zarówno osoby o lewicowych, jak i prawicowych poglądach politycznych podobnie często uważają, że raczej mają (odpowiednio 53% i 51%), niż nie mają (odpowiednio 42% i 46%) wpływu na sprawy dziejące się w ich mieście czy gminie. Natomiast poczucie bezradności częściej towarzyszy osobom określającym swoje poglądy polityczne jako centrowe, a przede wszystkim tym, którzy nie umieją ich określić.

Największe poczucie sprawstwa i możliwości kształtowania polityki na poziomie lokalnym mają wyborcy Lewicy, a także KO i PiS – ponad połowa elektoratów tych ugrupowań uważa, że ma wpływ na to, co dzieje się w ich mieście czy gminie. Natomiast wyborcy Polski 2050 Szymona Hołowni, a zwłaszcza Konfederacji, częściej są zdania, że takiego wpływu nie mają.

TABELA 4

Na kandydata którego komitetu wyborczego głosował(a)by Pan(i) w wyborach do Sejmu?	Czy, Pana(i) zdaniem, ludzie tacy jak Pan(i) mają wpływ na sprawy swojego miasta/gminy?		
	Tak	Nie	Trudno powiedzieć
	w procentach		
Lewica*	83	17	0
Koalicja Obywatelska	56	40	4
Prawo i Sprawiedliwość (wraz z Solidarną Polską i Porozumieniem)	54	44	3
Polska 2050 Szymona Hołowni	47	49	4
Konfederacja Wolność i Niepodległość	42	58	0

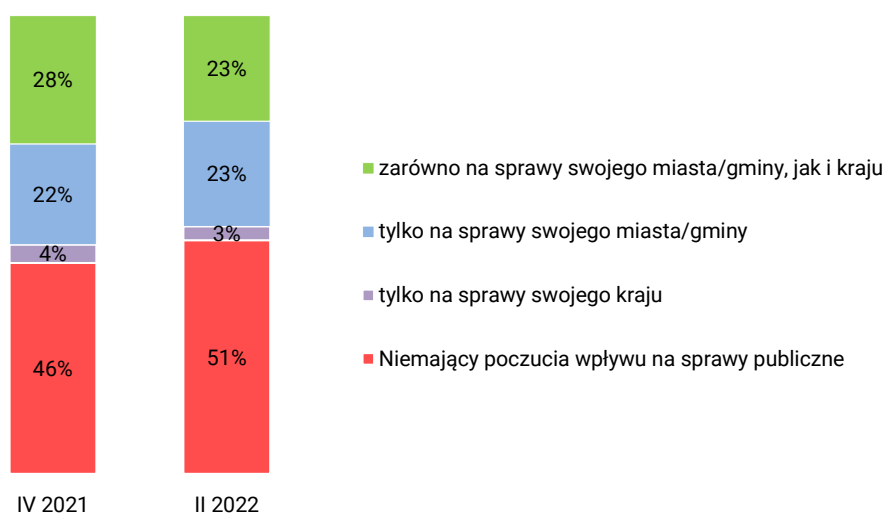
* Deklaracje wyborców tej partii należy interpretować z ostrożnością ze względu na niewielką ich liczebność w próbie. W zestawieniu pominięto potencjalne elektoraty PSL-Koalicji Polskiej ze względu na zbyt małą liczbę badanych deklarujących poparcie dla tego ugrupowania

POCZUCIE WPŁYWU NA SPRAWY PUBLICZNE W UJĘCIU OGÓLNYM

Połączenie obu wymiarów ocen znosi niektóre zarysowane wyżej różnice, ale jednocześnie stwarza pewną syntetyczną miarę poczucia obywatelskiej podmiotowości. Ponad połowa Polaków (51%) jest przekonana, że od ludzi takich jak oni nie zależy ani to, co dzieje się w skali ogólnopolskiej, ani na poziomie lokalnym. O przeszło połowę mniejszy odsetek badanych (23%) ma w obu tych wymiarach przeciwne zdanie – grupa ta uważa, że ma możliwości wpływu zarówno na sprawy krajowe, jak i lokalne. Taka sama liczba badanych deklaruje, że ma poczucie wpływu na sprawy w swoim mieście czy gminie, ale nie ma takiego wpływu na bieg spraw na poziomie krajowym (23%). Tylko zupełnie nielicznym towarzyszy wyłącznie poczucie wpływu na to, co dzieje się w kraju, ale bez takiego odczucia względem tego, co dzieje się w ich miejscowości (3%).

CBOS

RYS. 3. Badani uważający, że ludzie tacy jak oni mają wpływ:

Porównanie z pomiarem sprzed niespełna roku pozwala stwierdzić, że w tym czasie ogólne poczucie podmiotowości obywatelskiej obniżyło się – o 5 punktów procentowych spadł odsetek tych, którzy sądzą, że jako obywatele mają jakiś wpływ na decyzje podejmowane przez władze zarówno szczebla samorządowego, jak i centralnego. Równolegle w podobnym stopniu wzrosła liczba respondentów przekonanych o braku możliwości wpływania na sprawy publiczne zarówno na poziomie krajowym, jak i lokalnym (wzrost o 5 punktów). Jednocześnie odsetek Polaków sądzących, że mają wpływ tylko na bieg spraw w wymiarze lokalnym zmienił się nieznacznie.

Brak poczucia podmiotowości obywatelskiej nieco częściej jest udziałem kobiet (54%) niż mężczyzn (48%). Poczucie braku możliwości wpływu na sprawy kraju, a także najbliższego otoczenia jest najwyższe wśród osób w wieku 35–54 lata, a także wśród najstarszych, powyżej 64 roku życia (zob. tabelę aneksową 3). Najczęściej podzielają te uczucia mieszkańcy mniejszych miast (do 100 000 mieszkańców), w tym szczególnie tych najmniejszych, poniżej 20 000 mieszkańców. Istnieje związek między brakiem poczucia sprawstwa zarówno w wymiarze ogólnokrajowym, jak i lokalnym, a poziomem wykształcenia – im niższe wykształcenie, tym ogólne poczucie braku podmiotowości obywatelskiej jest większe. Wśród osób z wykształceniem podstawowym lub gimnazjalnym ponad trzy piąte czuje, że nie ma wpływu na sprawy publiczne, zaś wśród osób z wykształceniem wyższym podobne odczucia podziela tylko nieco ponad jedna trzecia. Poziom bezradności różnicuje również ocena własnych warunków materialnych – dwie trzecie ankietowanych oceniających je źle nie ma poczucia wpływu na cokolwiek, a wśród oceniających je dobrze odsetek ten jest wyraźnie mniejszy.

W grupach społeczno-zawodowych największe poczucie niemożności wpływania na bieg spraw w kraju i najbliższym otoczeniu mają renciści, robotnicy (zarówno niewykwalifikowani, jak i wykwalifikowani) oraz gospodynie domowe i niepracujący zarobkowo z innych powodów.

Z kolei pełne poczucie podmiotowości obywatelskiej, czyli możliwości wpływania przez zwykłych ludzi zarówno na to, co dzieje się w kraju, jak i lokalnie, częściej deklarują mężczyźni (26%) niż kobiety (20%). Zdecydowanie najczęściej są to najmłodszy badani, do 24 roku życia (35%), a także osoby co najmniej ze średnim wykształceniem, również mieszkańcy wsi, osoby dobrze oceniające własną sytuację materialną oraz często uczestniczące w praktykach religijnych (kilka razy w tygodniu). Wśród grup społeczno-zawodowych relatywnie wysokie poczucie ogólnego sprawstwa jest udziałem rolników, a także uczniów i studentów.

Blisko trzy czwarte Polaków uważa, że zwykli ludzie nie mają wpływu na bieg spraw w kraju, a tylko jedna czwarta jest zdania, iż obywatele tacy jak oni mają realny wpływ na politykę krajową. Po siedmioletnim okresie optymizmu obecnie jako zdecydowanie dominujące ponownie powróciło przekonanie, że rządzący nie liczą się specjalnie ze zdaniem ogółu obywateli. Również w sferze spraw lokalnych rozgrywających się w najbliższym otoczeniu, w której ciągle jeszcze poczucie obywatelskiego sprawstwa jest wyższe, obserwujemy pogorszenie nastrojów. W 2022 roku, po raz pierwszy od dziewięciu lat, również na poziomie lokalnym poczucie podmiotowości obywatelskiej okazało się niższe niż poczucie bezradności – połowie dorosłych Polaków towarzyszy przekonanie, że nie mają realnego wpływu na to, co dzieje się w ich mieście czy gminie.

Opracował

Krzysztof Pankowski